

Dosentti Seppo Suokunnas, STI:n sarjassa ”Liturgian monet ulottuvuudet” 28.4.2015

Virsien tehtävä ja luonne liturgiassa

On aiheellista kysyä, mikä on virsien luonne ja tehtävä messussa ja liturgiassa. Sillä virsi ja laulu ei ole mikään irrallinen osa. Virsillä on itsenäistä merkitystä, mutta messussa ne asettautuvat kokonaisuuteen. Katsomme hetken kuluttua kunkin jumalanpalvelusvirren omaa funktiota. Mutta ensin on syytä pohtia yleisemmin aihetta virsi ja liturgia.

Vanhastaan on suomalaisessa messussa ja sanapalveluksissa varsin selkeästi nähty toisistaan eroavia musiikin lajeja. On liturginen laulu, on seurakunnan yhteisvirret ja on kuoron laulut. Vähitellen kuva on monipuolistunut ja samalla sekoittanut em. ryhmiä. Kuoron (tai/ja kanttorin) laulamien introitukset ja psalmit ovat liturgista laulua, mutta seurakunta puolestaan pääsee toisinaan laulamaan psalmin väliin virren säkeitä. Kuoro pääsee mukaan vuorovirressä sävelmäsovituksilla, jotka eivät seurakunnalta onnistuisi. Seurakunnalle toisinaan ojennetaan moniste, jossa onkin niin sanottuja hengellisiä lauluja virsikirjan ulkopuolelta.

Mikä on virsi? Emme nyt mene syvällisemmin vanhaan jaotteluun virsi vai hengellinen laulu. Totean vain, että niiden erotteleminen ei ole enää tyylin ym. kannalta mitenkään selvää eikä tarkoituksenmukaista. Liian lavealta tuntuu myös Kirkon tutkimuskeskuksen virsihankkeessa alkulähtökohtana käytetty määrittely ”Virsi on laulu, jolla on jokin liittymäkohta uskonnolliseen kysymyksenasetteluun.” Tutkimus toteaaakin loppupäätelmässään, ettei yhtenäistä määritelmää virren olemuksesta ole helppo löytää. (Virsi ja laulu Suomessa. 2014 s.430) Kun piispainkokous on juuri antanut lausunnon (2015) virsikirjan lisävihkoehdotuksesta, siinä käytettiin kirk.kok.käsikirjavaliokunnan mietinnön 3/2010 määritelmää: ”*Virsi on Raamattuun pohjautuva laulu, jossa sisältö, sävel ja runoasu välittävät kirkon uskoa ja kokemusta.*” On mukava havaita, että nykypiispat yhä sitoutuvat lähes sellaisenaan siihen määritelmään, jonka kirjoitimme v.1976 ilmestyneeseen virsikirjakomitean osamietintöön (s.10.)

Kun nyt tässä esityksessä puhun virsistä, tarkoitan yksinkertaisesti kirkon hyväksytyyn virsikirjaan tai sen lisäykseen kuuluvia virsiä ja niiden käyttämistä jumalanpalveluselämässä.

- Virsi on siis yhdessä laulettava (veisattava) hengellinen laulu, joka on kirkossa hyväksytty ja otettu yhteiseen käyttöön niin jumalanpalveluselämässä kuin kotikäytössä ja yksityisessä hartaudessa ja sielunhoidossa. Yhteisen srk-virren esille pääsystä luterilaisuudessa kiitämme uskonpuhdistajaamme Martti Lutheria.

- Virsi on julistusta.
- Virsi on rukousta.
- Virsi on ylistystä ja kiitosta.
- Virsi on yhteen kuulumisen ilmaus ja kokemus.
- Virsi on kirkon opin ja uskon kantaja.

Kunkin virren oma tehtävä messussa

(sulkeet virren ympärillä tarkoittaa, että Jumalanpalvelusten kirjan mukaan virsi on vapaaehtoinen / vaihtoehtoinen)

ALKUVIRSI

Tämä ei ole ollut messun tärkeimpiä virsiä, koska introituksella ollut sama tehtävä. Alkuvirsi tuli käyttöön Lutherin saksalaisessa messussa (1526), jolloin kuoron latinankielinen introituspsalmi korvattiin kansankielisellä seurakuntavirrellä.

Yhtäältä alkuvirsi on ns. saattolaulu (saattaa pappia alttarille). Nykyään prosessiossa se toimii, mutta ei välttämättä muuten.

Alkuvirsi on luonteeltaan päivän johdantolaulu. Se antaa näköalan päivän aiheeseen, ja on siis

vaihtuvaa De tempore- eli proprium-ainesta. Se on tärkeä kirkkovuoden juhla-aikoina ja erityisaiheiden päivinä. Esimerkiksi adventtina ei ole mitään syytä alkaa aamuvirrellä. Alkuvirren toinen tärkeä tehtävä on rukous, että Jumala Hengellään ja sanallaan siunaisi kirkonkäynnin.

Tämän ensimmäisen virren tehtävänä on koota seurakuntaa. Siksi sen ei pidä olla vieras. Voidaan myös toisinaan käyttää aamuvirttä. Myös jumalanpalvelus-osaston virret sopivat tähän hyvin.

Käsikirjan mukaan alkuvirren sijasta voi olla psalmi, kuorolaulu tai soitinmusiikkia.

(RIPISSÄ ja samoin PSALMILAULUSSA voidaan käyttää myös virsisäettä tai -säkeistöä)

KIITOSVIRSI PYHÄLLE KOLMINAISUUDELLE (*Laudamus*)

Tämä virsi on ylistystä Pyhälle kolmiyhteiselle Jumalalle, jatkoa Gloriaan (*hymnus angelicum*).

Kristikunnan perinne jo 300-luvulta.

Nykyään käsikirjaan sisältyvää suorasanaista Laudamusta (sävelmä Jp-kirj as. 494-498) suositellaan erityisesti juhlapäiville.

Runomittainen laudamus (1800-luvulta) on VK 126 eli ns. Faltinin kiitosvirsi (mikä tunnettiin aikaisemmin ”Hilariuksen kiitosvirtenä”). Kirkolliskokous palautti sen virsikirjaan, kun VEK 1984 oli jättänyt sen syrjään (peruste oli silloin: VKK ei ota, jotta ratkaisu olisi vapaa tehdä tulossa olevassa messu-uudistuksessa).

Joskus tyydytään ottamaan vain yksi kolminaisuusaiheinen säkeistö (esim. 277:5, 328, 334:1,4-6).

Jp-opas ei suosita tätä, koska ns Pieni Kunnia (*Gloria Patri*) kuuluu psalmien loppuun. (Voiko tämän säännön murtaa ja käyttää kuitenkin kolminaisuusaiheisia säkeistöjä vapaammin?)

Reformaation ajalta vahvin kolminaisuusvirsi oli ”Ainoan Herran Jumalan” VK 128 (*Allein Gott in der Höh sei Ehr*). Se onkin mukana Jp-kirjan suosituksissa. Muita ovat VK 129–133, 135, 277:5, 328, 334:1, 5–8, 726–730, esim. Niilo Rauhalan nro 728.

Yrjö Sariolan mielestä (Mennään messuun 1998 s.61, Jp-käsikirja 2001) Laudamus liittyy lähes kaikkiin osiin kuten Kyrie, Kunnia, Pyhä ja Agnus Dei ja myös Isä Meidän-rukoukseen ja ehtoolliseen. Se on hääjuhlan laulu (Ilm.19:6–8).

Perhemessussa on VK 133 ”Jumala loi auringon kuun” etusijalla, koska se on kaavaan kirjoitettu.

(VASTAUSMUSIIKKINA VIRSI)

Ensimmäisen lektion jälkeen voi vastausmusiikkina olla myös virsi. Sen tulee olla ehdottomasti lyhyt, siis vain 1–2 säkeistöä. Sen tulee liittyä kuultuun tekstiin tai ilmentää vastausmusiikille ominaista kiitoksen ja sanan vastaanottamisen elementtejä (Sariola 1998 s. 80).

PÄIVÄN VIRSI eli GRADUAALI

Tämä on messun tärkein virsi. Sitä ei voi korvata muulla musiikilla. Päivän virsi on luonteeltaan julistusta, opetusta, rukousta ja Jumalan sanan mietiskelyä

Sillä on ollut monta nimeä, graduaalivirsi, ”päävirsi” (*Hauptlied*), ”viikon virsi”. Nimi ”graduaali” tulee siitä, että keskiaikainen psalmilaulu (*graduale*) siirrettiin reformaatioissa epistolien jälkeen, koska Vanhan testamentin lukukappale jäi pois. Luther korvasi keskiaikaisen gradualen säkeistömuotoisella seurakuntavirrellä, jolloin nimitys (graduaali, *graduale*) kuitenkin jäi ja siirtyi seurakuntavirrelle tässä paikassa.

Päivän virsi liittyy ennen kaikkea päivän evankeliumiin. Sillä voi olla liittymäkohtia myös muihin teksteihin ja päivän aiheeseen.

Sillä tulisi olla tietynlainen objektiivinen leima. Siten reformaatioajan tai ortodoksian ajan klassikot sopivat hyvin tälle paikalle. Objektiivisuudesta huolimatta päivän virressä on tunnelmaa ja juhlavuutta. Sitä tuo sekin, että kanttorit satsaavat eniten tämän virren musiikilliseen toteutukseen (alternativim ym). Päivän virttä ei voi korvata muulla musiikilla paitsi siten, että tilalle tulee samasta tekstistä / aiheesta laajempi kirkkomusiikkiteos.

(SAARNAVIRSI)

Yleisesti tätä ennen niin tärkeää virttä ei enää juuri käytetä, mutta se on käsikirjan mukaan edelleen mahdollinen. Sen tehtävä on rukoilla Pyhää Henkeä Jumalan sanan oikeaan saarnaamiseen ja kuulemiseen. Saarnavirren tulee olla lyhyt. Jumalanpalveluksen oppaan mukaan samana pysyvää saarnavirttä ei tulisi suosia. - Jo 1500-luvulla suositettiin saarnan edellä laulettavaksi antifoni ”Tule Pyhä Henki luoksemme”, VK 112. Suomessa se tuli pakolliseksi 1600-luvulla.

(JUHLAVIRSI): Erityisinä juhlapäivinä voidaan saarnan päätteeksi laulaa erityinen juhlavirsi. Voiko se olla osa saarnaa? Tai joskus osa evankeliumin lukua?

(USKONTUNNUS)

Credo voidaan käsikirjan mukaan korvata uskontunnustusvirrellä (nro 167, 171, Vkl nro 731–734)

(SAARNAN JÄLKEINEN VIRSI)

On mahdollista laulaa virsi uskontunnustuksen jälkeen ennen esirukousta. Vaikka uskontunnustus nykyään on välissä, virren tulee liittyä vielä saarnan aiheisiin ja olla siihen vastausta. Aikanaan tämä virsi tulikin heti saarnan jatkoksi, koska silloin uskontunnustus luettiin alttarilta evankeliumin lukemisen jälkeen. Tämän virren tulee olla lyhyt ja se saa luonteeltaan olla vapaampi, koska se on persoonallista vastausta saarnaan.

Eräissä kirkkoissa mm pitkä etäisyys saarnatuolista alttarille (tai lukupulpettiin) johtaa siihen, että papit laulattavat eräänlaisen ”alastulovirren” tai välivirren, kun se kerran on käsikirjankin mukaan mahdollista.

Saksassa tunnetaan *Predigtlied*, joka lauletaan nimenomaan aameneksi saarnan jälkeen, vastauksena siihen mitä on kuultu. Ks. Otto Dietz, *Unser Gottesdienst*. 2. Auflage Claudius Verlag München 1983.

UHRIVIRSI eli OFFERTORIO (lat, myös oblatio, lahjojen esiin kantaminen)

Ehtoollisosa alkaa virrellä. Sen aikana tapahtuu alttaripöydän kattaminen eli ehtoollisen järjestelyt. Vanha offertorio tuo myös ajatuksen uhraamisesta, joka on meille kiitosta ja rukousta (Room.12:1). Uhrivirsi on vertauskuva siitä, että me uhraamme elämämme ja työmme hedelmät Herralle. Näihin liittyvät hyvin myös diakonia- ja lähetysvirret uhrivirtenä. Ks. myös Matt.5:23–24, Mark.12:41–44. Uhrivirsi on myös kolehtivirsi, sen tulee olla siis riittävän pitkä. Kolehdin ja uhraamisen pohjana on myös 1 Aik.29:11,14 (sinulta, Jumala, olemme kaiken saaneet). Sopivia ovat erityisesti VK 231, 451 ja 486, sanoo Osmo Vatanen. Myös 232. Mutta jo palvelu- ja lähetysvirret laajentavat tätä valikoimaa suuresti.

EHTOOLLISVIRSI (-VIRSIÄ)

Kuoron (kanttori, solistin) ja seurakunnan tulee olla tasapainossa ehtoollismusiikin suhteen. Ehtoollisvirret ovat tärkeitä ehtoollisen merkityksien (kiitos, uhri, muisto, anteeksiantamus) opettajina.

Yhteyden kokeminen eukaristian vietossa tulee myös virsien laulamista.

Ehtoollisvirret synnyttävät hartautta, juhلاميeltä, palvontaa. Ne eivät ole ”taustamusiikkia”.

Lutherin aikana suosittuja olivat nykyiset virtemme 222 ja 227.

(KIITOSRUKOUS)

Kiitosrukous voidaan joskus korvata virrellä (Danklied, ks Otto Dietz 1983 s. 193), vaikka harvoin näin tapahtuu (Vapaavuori 2003 s. 217). Jp-kirja mainitsee esimerkkeinä virret 110:3–5, 220:8–9, 221:10, 229:6–7 ja 235:4, paaston aikana 79:9–10. Itse en ole pitänyt kiitosrukouksen korvaamista virrellä kovin hyvänä vaihtoehtona. Silloinhan ylistysosa jätetään kokonaan pois.

YLITYSVIRSI on nykyisessä messukäytännössä tullut yhä useammin korvaamaan liturgista ylistystä (*Benedicamus*). Kun näin tapahtuu, silloin loppuvirsi jää pois. Ylistysvirsi lauletaan liturgian Benedicamuksen sijasta. Halleluja ja ylistys toteutuu siinä joko ylistysvirrellä tai liturgisella ylistyslaululla. Jp-kirja mainitsee ylistysvirsinä 138:5 / 329:1,5/ 332:3-4/ 333:1,9 / 339:1,4/ paaston aikana 324:5–6.

PÄÄTÖSVIRSI (silloin kun ylistystä ei ole korvattu virrellä)

Tämä virsi kokoaa messun. Sillä voi olla mielellään ylistävä ja kiittävä luonne. Myös lähettäminen arjen keskelle maailmaan sopii sisällöksi hyvin. Joskus tämän virren erityispiirre on taivasaihe. Joskus päätösvirsi voidaan valita kanttorin toimesta tietyn loppusoiton osana tai johdantona Historiallisesti katsoen messun päätösvirsi ei ole ollut kovin tärkeä, se puuttui Lutherilta, Agricolalta ja Olavus Petriltä.

Persoonallista vapautta päätösvirren valinnassa tulee olla. Virsi on lyhyt ja keskitetty, napakka päätös yhdessä ololle.

L i s ä k s i virsiä v o i d a n jumalanpalveluksessa käyttää:

Ripissä välisäkeenä tai psalmilaulussa kertosaäkeenä
synnintunnustuksessa, Vkl nro 720

Kyrievirsi esim. VK 603 (opas), Vkl nro 721, 722

Virsi vastausmusiikkina toisen lukukappaleen jälkeen, tulee olla lyhyt (1säk)!

Tekstiluennan yhteydessä jne.

Esirukouksen välisäkeinä, joko 1 säkeistö tai useimmiten vai 1–2 säettä

Käsikirjan ja kirkkomme oppaiden (ja käsikirjakomitean perustelujen) mukaan hyvin monessa jumalanpalveluksen kohdassa virsi ja muu musiikki voivat olla vaihtoehtoisia.

(Aikanaan oli käytössä myös ns. aamen-säkeistö. Esim. VK 208:9, 297:8 tai 586:1).

Erityisessä VIRSIMESSUSSA voidaan korvata virrellä myös ordinarium-osia.

Persoonallinen ja tyylikäs valinta perustuu virsikirjan hyvään tuntemiseen. Enemmän kuin messun toimittajia ja heidän periaatteitaan tulee ajatella seurakuntaa, jonka koostumus voi eri messuissa ja palveluksissa olla hyvin erilainen.

L a u l u t a v a t:

Virsi lauletaan kaikki yhdessä alusta loppuun / responsorinen (vuorottelu, esim. srk ja kuoro), antifoninen (2 tai useampi kuoro vuorottelee) / alternatim (liturgisen laulun vuorottelukäytäntö, esim. laulu ja soitto).

Kirjallisuutta:

Jumalanpalvelusten kirja, hyv kirk.kok 12.1.2000 (Ev.lut. kirkon kirkkokäsikirja I). Pieksämäki 2000.

Evankeliumikirja, hyv kirk.kok. 8.5.1999 (Ev.lut. kirkon kirkkokäsikirja II). Pieksämäki 2000.

Palvelkaa Herraa iloiten. Jumalanpalveluksen opas. Hyv. Piispainkok.13.9.2000 (sakasti.evl.fi-sivu ja kirjana)

Virsikirjauudistuksen periaatteet. XXI Vars. kirk.kok. asett. Virsikirjakomitean osamietintö. Helsinki 1976.

Piispainkokouksen lausunto kirk.kok:lle 1/2015: Virsikirjan lisävihkoehdotus.

Suokunnas Seppo, Jumalanpalveluksessa käytettävien virsien liturginen funktio. Teologinen Aikakauskirja nro 6/1986 s. 605–610.

Suokunnas Seppo, Virsivalinnan 12 periaatetta. TA 5/1988 s. 422–425.

Suokunnas Seppo, Virsien käyttömahdollisuuksista. Painamaton esitelmä.

Suokunnas Seppo, Käsikirjan uudet alkuvirsi- ja graduuavirsisuosituksset. TA nr 4/1988 s. 297–306. Liitteinä kirk.kok:n 4.11.1987 hyväksymät virsisuosituksset, KJMK:n johtok:n 13.5.1988

hyväksymät virret rukoushetkiä varten ja Seppo Suokunnaan yksityinen ehdotus Kristinopin kappaleisiin liittyvistä virsistä.

Sariola Yrjö 1998, Mennään messuun. Johdatus uudistuvaan jumalanpalvelukseen (Kirjapaja) 1998.

Sariola Yrjö, Jumalanpalveluksen käsikirja 2001 s. 180–185.

Kirkkomusiikin käsikirja. Toim. L. Erkkilä, U. Tuovinen, E. Tuppurainen. Kirjapaja 2003. (useat artikkelit koskettavat virsiä: Osmo Vatanen s.101–157, Hannu Vapaavuori s. 61–70, 207–217, Kaisa-Leena Harjunmaa s. 229–244 ja Risto Valtasaari s. 355–376)

Virsi ja laulu Suomessa tekstit, kokemus ja kasvatus. Toim. Tapani Innanen & Veli-Matti Salminen.

Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 120. Helsinki 2014.

Haapalainen T.I. & Lempiäinen Pentti & Pajamo Reijo & Suokunnas Seppo, Virsitieto. Käsikirja virsikirjan käyttäjille. Jyväskylä 1988.

Väinölä Tauno, Virsikirjamme virret. Hämeenlinna 2008.